

SAMOBÓJSTWO W PRAWIE POLSKIM

Konrad Burdziak

SAMOBÓJSTWO W PRAWIE POLSKIM

Konrad Burdziak

Zamów książkę w księgarni internetowej

profinfo.pl
księgarnia internetowa

SERIA **MONOGRAFIE**

Stan prawny na 14 maja 2019 r.

Recenzent

Dr hab. Marek Leśniak

Wydawca

Monika Pawłowska

Redaktor prowadzący

Paulina Staniszevska-Chudzik

Opracowanie redakcyjne

Agnieszka Witczak

Projekt okładek serii

Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

Łamanie

Andrzej Gudowski

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

prawolubni

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ

Więcej na www.legalnakultura.pl

POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2019

ISBN 978-83-8160-709-4

ISSN 1897-4392

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

*Kasi – mojej żonie
i Rodzicom
pracę tę dedykuję*

Spis treści

Wykaz skrótów	9
Wstęp.....	11
Rozdział I	
Znaczenie słowa „samobójstwo” w języku ogólnym i w literaturze oraz próba utworzenia własnej definicji	23
1. Wstęp.....	23
2. Etymologia słowa „samobójstwo”.....	24
3. Znaczenie słowa „samobójstwo” na gruncie języka ogólnego (powszechnego)	26
4. Struktura słowa „samobójstwo” i jego związki ze słowem „zabójstwo”.....	28
5. Dotychczasowe próby zdefiniowania samobójstwa.....	31
6. Próba utworzenia własnej definicji.....	37
7. Samobójstwo a eutanazja	46
Rozdział II	
Znaczenie słowa „samobójstwo” na gruncie polskiego prawa	49
1. Wstęp.....	49
2. Znaczenie sformułowania „targnięcie się na własne życie” na gruncie art. 151 k.k.	50
3. Znaczenie sformułowania „targnięcie się na własne życie” na gruncie art. 207 § 3 k.k.....	66
4. Znaczenie słowa „samobójstwo” na gruncie art. 833 k.c.....	71

Rozdział III

Samobójstwo a Konstytucja RP	84
1. Wstęp.....	84
2. Ochrona życia człowieka a jego autonomia w Konstytucji RP.....	84
3. Charakterystyka przepisu art. 31 ust. 3 Konstytucji RP	98
4. Przepis art. 31 ust. 3 Konstytucji RP a ewentualny bezpośredni zakaz samobójstwa.....	100
5. Samobójstwo a akty prawne o charakterze ponadnarodowym.....	106

Rozdział IV

Samobójstwo a polskie prawo karne.....	112
1. Krótka historia regulacji prawnych dotyczących samobójstwa.....	112
2. Samobójstwo a polski Kodeks karny.....	118
3. Samobójstwo a art. 162 k.k.	127
4. Samobójstwo ze sprowokowanym udziałem policjanta	143

Rozdział V

Samobójstwo a inne polskie akty prawne.....	156
1. Samobójstwo a Kodeks karny wykonawczy	156
2. Samobójstwo a ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich.....	165
3. Samobójstwo a ustawa o ochronie zdrowia psychicznego	168

Zakończenie	175
--------------------------	------------

Bibliografia	183
---------------------------	------------

Wykaz skrótów

Akty prawne

- k.c.** – ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2018 r. poz. 1025 ze zm.)
- k.k.** – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2018 r. poz. 1600 ze zm.)
- k.k.w.** – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2019 r. poz. 676 ze zm.)
- Konstytucja RP** – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
- k.p.k.** – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2018 r. poz. 1987 ze zm.)
- k.w.** – ustawa z 20.05.1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz.U. z 2019 r. poz. 821)
- u.o.z.p.** – ustawa z 19.08.1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. z 2018 r. poz. 1878 ze zm.)
- u.P.** – ustawa z 6.04.1990 r. o Policji (Dz.U. z 2019 r. poz. 161 ze zm.)
- u.p.s.n.** – ustawa z 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. z 2018 r. poz. 969 ze zm.)
- u.ś.p.b.** – ustawa z 24.05.2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U. z 2018 r. poz. 1834 ze zm.)
- u.z.l.l.d.** – ustawa z 5.12.1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentysty (Dz.U. z 2019 r. poz. 537 ze zm.)

Czasopisma, publikatory, zbiory orzecznictwa

Annales UMCS	– Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska
CzPKiNP	– Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych
Dz.U.	– Dziennik Ustaw
Dz.Urz. UE	– Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej
OSNKW	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Wojskowa
OTK	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
PiM	– Prawo i Medycyna
PiP	– Państwo i Prawo
POSAG	– Przegląd Orzecznictwa Sądu Apelacyjnego w Gdańsku
Prok. i Pr.	– Prokuratura i Prawo
PS	– Przegląd Sądowy
RPEiS	– Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
WPP	– Wojskowy Przegląd Prawniczy

Wstęp

Samobójstwo należy do zjawisk, które występowały zawsze (w mniejszym lub większym natężeniu), we wszystkich epokach i cywilizacjach¹, i które w różnych czasach w różnych społecznościach były (i wciąż są) różnie oceniane. Niektóre społeczności oceniały samobójstwo w sposób negatywny, niektóre – w sposób neutralny, ale zdarzały się i takie społeczności, które do samobójstwa zachęcały czy wręcz je gloryfikowały².

Poglądy poszczególnych społeczności na temat zjawiska samobójstwa, dodajmy – zwłaszcza te negatywne, znajdowały przy tym częstokroć odzwierciedlenie w obowiązujących w danym momencie regulacjach prawnych. I tak, dla przykładu, kodeks karny obowiązujący w monarchii austriackiej od 1803 r. (tzw. Franciszkana, Stafgesetz uber Verbrechen und schwere Polizeiubertretungen)³ przewidywał, że: „Kiedy kto w przedsięwzięciu sobie odebrania życia sam się zrani lub skaleczy od dokonania samobójstwa z żalu samego odstąpi, takowy przed zwierzchność przywołany ma być i względem szkaradności swego przedsięwzięcia, którym tyle obowiązków zgwałconych zostaje, surowo napomnianym będzie” (§ 90)⁴. Z kolei w sytuacji gdy „dokonanie tylko przypadkowo lub przeciw własnej sprawcy woli nie nastąpiło, tenże pod straż pewną wzięty być ma i trzy-

¹ Zob. Cz. Cekiera, *Etiologia i motywacja usiłowanych samobójstw. Studium psychologiczne*, Warszawa 1975, s. 9.

² Zob.: T. Ślipko, *Etyczny problem samobójstwa*, Kraków 2008, s. 45 i n.; A. Zwoliński, *Samobójstwo jako problem osobisty i publiczny*, Kraków 2013, s. 30 i n.

³ Zob. K. Sójka-Zielińska, *Historia prawa*, Warszawa 2005, s. 300–301.

⁴ Cyt. za: A. Wąsek, *Prawnokarna problematyka samobójstwa*, Warszawa 1982, s. 47.

many tak długo pod ścisłym dozorem (...) póki żalu za popełniony swój występki nie pokaze” (§ 91)⁵.

Jeżeli chodzi o prawo polskie, to stwierdzić należy (z dumą, jak się wydaje), że nigdy nie zakazywało ono i wciąż nie zakazuje (przynajmniej w sposób bezpośredni⁶ i przynajmniej – co do zasady) targnięcia się człowieka na własne życie/samobójstwa (co nie oznacza, że zachowania tego rodzaju akceptuje czy popiera i że nie stara się przeciwdziałać odebraniu sobie życia przez człowieka). W sposób wyraźny zakazuje natomiast współdziałania w targnięciu się człowieka na własne życie/samobójstwie (mającego postać namowy lub udzielenia pomocy) i spowodowania targnięcia się człowieka na własne życie/samobójstwa (w drodze znęcania się nad człowiekiem lub nękania go).

Charakterystykę powyższą stosunku polskiego prawa do zjawiska samobójstwa uznać należy jednak za niewystarczającą. Tak uproszczone i pozbawione uzasadnienia zilustrowanie statusu zjawiska samobójstwa na gruncie polskiego prawa nie zasługuje na aprobatę. Jest to zjawisko nazbyt istotne, by poświęcić mu ledwie kilka mało precyzyjnych zdań.

Cel pracy

Celem niniejszej pracy jest ustalenie – w sposób możliwie precyzyjny i obiektywny – statusu zjawiska samobójstwa (i tylko zjawiska samobójstwa) na gruncie polskiego prawa. Nie zostaną zatem poruszone tutaj kwestie dotyczące współdziałania w targnięciu się człowieka na własne życie/samobójstwie ani kwestie dotyczące powodowania targnięcia się człowieka na własne życie/samobójstwa.

⁵ Cyt. za: A. Wąsek, *Prawnokarna...*, s. 47.

⁶ Przez bezpośredni zakaz targnięcia się na własne życie/samobójstwa rozumieć będziemy w niniejszej pracy zakaz skierowany wprost do potencjalnego samobójcy.

Nie zostaną poruszone tutaj również filozoficzne⁷, etyczne⁸, bioetyczne⁹ ani religijne¹⁰ aspekty analizowanego zjawiska. Aspekty te bowiem – po pierwsze – były wielokrotnie poruszane w literaturze (także polskiej), po drugie zaś – jako wysoce niejednoznaczne i zróżnicowane nie są w stanie doprowadzić do jednoznacznych rozwiązań na gruncie polskiego prawa¹¹.

Ocenne elementy dokonywanej analizy ograniczały się będą wyłącznie do stosowania na etapie wykładni poszczególnych przepisów prawnych tzw. dyrektyw funkcjonalnych, które wykorzystywać należy – przypomnijmy – nawet wówczas, gdy interpretowany przez nas zwrot jest językowo jednoznaczny, i które albo wzmacniają wynik wykładni językowej, albo – jeżeli wyniki wykładni językowej i funkcjonalnej okażą się niezbieżne – wymuszają ustalenie, czy znaczenie językowe burzy podstawowe założenie o racjonalności prawodawcy. Jeżeli bowiem znaczenie językowe burzy wskazane założenie, to niezbędna jest taka zmiana językowo jasnego znaczenia interpretowanego zwrotu, która zapewni spójność aksjologiczną¹².

Wśród wartości wyróżnionych przez założenia aksjologiczne szczególną pozycję zajmują przy tym wartości określane jako cele danego tekstu prawnego czy danego pojedynczego przepisu, których występowanie przekłada się w procesie interpretacji na wykorzystanie dyrektyw interpretacyjnych zwanych celowościowymi¹³. „Interpretacyjne dyrektywy celowościowe

⁷ Zob.: J. Marx, *Idea samobójstwa w filozofii. Od antyku do współczesności*, Warszawa 2003; T. Sahaj, *Samobójstwo: antologia tekstów filozoficznych*, Toruń 2008.

⁸ Zob.: J. McMahan, *Etyka zabijania*, przeł. J. Bednarek, K. Kuś, Warszawa 2012, s. 583–627; T. Ślipko, *Etyczny...* Zob. też: *Eutanazja a opieka paliatywna. Aspekty etyczne, religijne, psychologiczne i prawne*, red. A. Biela i in., Lublin 1996, s. 75–113.

⁹ Zob.: *Wokół śmierci i umierania*, red. W. Galewicz, Kraków 2009; R. Pastwa, *Bioetyka. W imię postępu i przetrwania*, Kęty 2015, s. 345–348; K. Szewczyk, *Bioetyka. Medycyna na granicach życia*, Warszawa 2009, s. 351–413. Zob. również: B. Chyrowicz, *Bioetyka. Anatomia sporu*, Kraków 2015, s. 256–341.

¹⁰ Zob.: K. Jankowska, *Samobójstwo jako wyzwanie społeczne i duszpasterskie Kościoła w Polsce*, Kraków 2017; J. Śledzianowski, *Samobójstwo w dziejach i cywilizacji śmierci*, Kielce 2017; A. Zwoliński, *Samobójstwo...*

¹¹ Nie zostaną również poruszone szerzej na gruncie niniejszej pracy psychologiczne, psychiatryczne, socjologiczne, kryminologiczne, kryminalistyczne czy pedagogiczne aspekty zjawiska samobójstwa. Nie będą one bowiem – przynajmniej co do zasady – niezbędne dla prowadzonych w dalszej części pracy rozważań; tam zaś, gdzie ich poruszenie okaże się niezbędne, tam zostanie to uczynione, ale tylko w niezbędnym dla danej problematyki zakresie.

¹² Zob. M. Zieliński, *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, Warszawa 2012, s. 343–344.

¹³ Zob. M. Zieliński, *Wykładnia...*, s. 305.

preferują [zaś, jak wskazuje M. Zieliński – dop. K.B.] takie rozumienie poszczególnych interpretowanych zwrotów, które pozwala owe cele osiągnąć, bądź dezaprobuje te ze sposobów rozumienia, które uniemożliwiają lub co najmniej utrudniają osiągnięcie celów”¹⁴.

W ramach prowadzonych rozważań dokonana zostanie również analiza poszczególnych przepisów polskiego prawa z perspektywy art. 31 ust. 3 Konstytucji RP¹⁵, zgodnie z którym: „Ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw”.

Oczywiście stwierdzić by można, że tego rodzaju ustalenia również mogą mieć i mają wysoce ocenny charakter. Wydaje się jednak, że z uwagi na taką, a nie inną treść art. 31 ust. 3 Konstytucji RP poczynione w jego kontekście ustalenia przybrać mogą, a wręcz – muszą charakter ustaleń w dużym stopniu zobiektywizowanych (i do tego też dążyć będzie autor niniejszej pracy).

Uzasadnienie celu pracy

W kontekście zaprezentowanego wyżej celu pracy pojawić się mogą następujące pytania:

1. Dlaczego analizie poddana zostaje wyłącznie problematyka zjawiska samobójstwa, a pominięta zostaje problematyka współdziałania w targnięciu się człowieka na własne życie/samobójstwie i powodowania targnięcia się człowieka na własne życie/samobójstwa?

¹⁴ M. Zieliński, *Wykładnia...*, s. 306.

¹⁵ Oczywiście autor niniejszej pracy świadom jest faktu, że tego rodzaju operacja nie powinna być dokonywana *in abstracto*, lecz w odniesieniu do określonej sytuacji faktycznej, czy też raczej – w odniesieniu do pewnej klasy sytuacji faktycznych, w których poszczególne przepisy polskiego prawa znajdują zastosowanie (zob. K. Wojtyczek, *Zasada proporcjonalności jako granica prawa karania*, CzPKiNP 1999/2, s. 42). Mimo to podjęta zostanie próba wykonania wskazanego zadania.

2. Dlaczego analizie poddana zostaje wyłącznie problematyka statusu zjawiska samobójstwa na gruncie polskiego prawa, a pominięte zostają systemy prawne innych państw?
3. Czy analizie poddane zostaną także regulacje o charakterze ponadnarodowym?
4. Czy problematyka zjawiska samobójstwa jest rzeczywiście na tyle istotna, by poświęcać jej odrębną monografię?

Ad 1. W kolejnych rozdziałach przeanalizowana zostanie – jak już wcześniej wskazano – wyłącznie problematyka zjawiska samobójstwa, pominięta zaś zostanie problematyka współdziałania w targnięciu się człowieka na własne życie/samobójstwie oraz problematyka powodowania targnięcia się człowieka na własne życie/samobójstwa, w tym między innymi – niezwykle ciekawa i ważka skądinąd – problematyka odpowiedzialności karnej osób dopuszczających się tego rodzaju zachowań. Pogłębionej analizie nie zostaną zatem poddane (między innymi): 1) przepisy art. 151 k.k.: „Kto namową lub przez udzielenie pomocy doprowadza człowieka do targnięcia się na własne życie, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5” (współdziałanie w samobójstwie); 2) przepisy art. 190a k.k.: „§ 1. Kto przez uporczywe nękanie innej osoby lub osoby jej najbliższej wzbudza u niej uzasadnione okolicznościami poczucie zagrożenia lub istotnie narusza jej prywatność, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3. § 2. Tej samej karze podlega, kto, podszywając się pod inną osobę, wykorzystuje jej wizerunek lub inne jej dane osobowe w celu wyrządzenia jej szkody majątkowej lub osobistej. § 3. Jeżeli następstwem czynu określonego w § 1 lub 2 jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10” (spowodowanie samobójstwa); 3) przepisy art. 207 k.k.: „§ 1. Kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. § 1a. Kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą nieporadną ze względu na jej wiek, stan psychiczny lub fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8. § 2. Jeżeli czyn określony w § 1 lub 1a połączony jest ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10. § 3. Jeżeli następstwem czynu określonego w § 1–2 jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12” (spowodowanie samobójstwa);

4) przepisy art. 352 k.k.: „§ 1. Żołnierz, który znęca się fizycznie lub psychicznie nad podwładnym, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. § 2. Jeżeli czyn określony w § 1 połączony jest ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10. § 3. Jeżeli następstwem czynu określonego w § 1 lub 2 jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12” (spowodowanie samobójstwa).

Wskazanej wyżej problematyce poświęcono już wystarczająco dużo miejsca w polskiej literaturze (także prawniczej), stąd też nie ma potrzeby zajmowania się nią w niniejszej pracy. Wskazać wystarczy dwie, stosunkowo świeże publikacje: 1) *Samobójstwo*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2017; 2) M. Mozgawa, P. Bachmat, *Przestępstwo doprowadzenia człowieka do targnięcia się na własne życie (art. 151 k.k.) – analiza akt sądowych*, Warszawa 2016, w których problematyka współdziałania w targnięciu się człowieka na własne życie/samobójstwie i jego powodowania została możliwie kompleksowo przeanalizowana.

Ad 2. Celem niniejszej pracy jest ustalenie statusu zjawiska samobójstwa wyłącznie na gruncie polskiego prawa. Oczywiście mamy obecnie do czynienia z – zasadną, jak się wydaje – tendencją do wykorzystywania w publikacjach naukowych, także tych z zakresu prawa, tzw. metody porównawczej. Jak jednak zasadnie wskazuje R. Tokarczyk: „Poznanie przy pomocy porównywania polega na zestawieniu tego, co znane, z tym, co nieznanne, «starego» z «nowym» i włączaniu uzyskanej w ten sposób wiedzy do mniej lub bardziej koherentnej koncepcji świata. (...) Jest rzeczą oczywistą, że porównywanie musi się opierać na porównawczym zestawieniu wiedzy o przynajmniej dwóch (...) zjawiskach. Trudność polega na tym, że tego rodzaju wiedza, przyjęta jako materiał do porównywania, może być osiągnięta na drodze również – aczkolwiek wcześniejszego – porównywania. Charakteryzując to inaczej: wiedza stanowiąca punkt wyjścia porównywania, będąca jego niezbędnym warunkiem, także wywodzi się w jakimś zakresie z porównywania”¹⁶.

Skoro zatem porównywanie poprzedzone musi zostać poznaniem, zdobyciem wiedzy o czymś (wydaje się to zresztą oczywiste), to jako zasadne

¹⁶ R. Tokarczyk, *Komparatystyka prawnicza*, Kraków 2000, s. 30.

i odpowiedzialne jawi się postępowanie autora niniejszej pracy polegające na przedstawieniu – w pierwszej kolejności – propozycji określenia statusu zjawiska samobójstwa na gruncie polskiego prawa, poddaniu zaprezentowanych w pracy poglądów krytycznej analizie ze strony polskiego środowiska naukowego i zapewnieniu sobie możliwości weryfikacji przedstawionych uprzednio poglądów, by dopiero później (w nowej już pracy) porównać ustalony już status zjawiska samobójstwa na gruncie polskiego prawa ze statusem zjawiska samobójstwa w innych porządkach prawnych (oczywiście – również uprzednio należycie ustalonych).

Problematyka zjawiska samobójstwa jawi się jako nazbyt kontrowersyjna i skomplikowana, by niejako „z biegu” przejść do porównywania (nieskonfrontowanych uprzednio z innymi naukowcami) ustaleń poczynionych w kontekście polskiego prawa z ustaleniami poczynionymi w kontekście praw innych państw. Stąd też taki, a nie inny pomysł na niniejszą pracę.

Ad 3. Jeżeli chodzi o analizę regulacji prawnych o charakterze ponadnarodowym, to oczywiście zostanie ona przeprowadzona, lecz wyłącznie pobieżnie i w niezbędnym zakresie; pełna analiza wymagałaby wszakże odrębnej monografii. Problematyka ta poruszona zostanie w rozdziale dotyczącym konstytucyjnej problematyki zjawiska samobójstwa.

Ad 4. Odpowiedź na pytanie, czy problematyka zjawiska samobójstwa jest rzeczywiście na tyle istotna, by poświęcać jej odrębną monografię, winna być w przekonaniu autora niniejszej pracy pozytywna. O tym, że jest to problem zasługujący na pogłębioną analizę, nie trzeba chyba zresztą nikogo szerzej przekonywać. Wskażmy jednak, dla porządku, że co roku śmiercią samobójczą ginie w Polsce około 5–6 tysięcy osób, a około 9–10 tysięcy osób usiłuje odebrać sobie życie. W roku 2017 śmiercią samobójczą zginęło 5276 osób, a 11 139 osób usiłowało odebrać sobie życie¹⁷. Zgonów w wyniku samobójstwa jest przy tym zdecydowanie więcej niż zgonów w wyniku zabójstw¹⁸ czy zgonów w wyniku wypadków samochodowych¹⁹.

¹⁷ Zob. <http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze> (dostęp: 30.07.2018 r.).

¹⁸ Zob. M. Jarosz, *Samobójstwa. Dlaczego teraz?*, Warszawa 2013, s. 51–52.

¹⁹ Zob. https://www.doz.pl/czytelnia/a12969-Smierc_przez_samobojstwo_jest_czestsza_niz_w_wypadku_samochodowym (dostęp: 30.07.2018 r.).

„Dodatkowym problemem [jak wskazuje J. Ziółkowska – dop. K.B.] jest zaniżanie liczby popełnianych samobójstw. Współczynnik zaniżenia liczby samobójstw może wynosić od 20–25% wśród osób w wieku podeszłym do 6–12% w pozostałych grupach wiekowych (...). Silverman (...) określa współczynnik zaniżenia między 10 a 50%. Dzieje się tak z powodu stygmy towarzyszącej śmierci samobójczej, która skłania rodziny zmarłych śmiercią samobójczą do ukrywania przyczyn śmierci, ale powodem są też przepisy towarzystw ubezpieczeniowych czy na przykład błędne kwalifikacje śmierci przez organy państwa²⁰. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego (...) w 2014 roku w Polsce 6% przyczyn wszystkich zgonów było kwalifikowanych jako «nieustalona przyczyna». Jest to jeden z najwyższych wskaźników w Europie, który potencjalnie kryje wiele samobójczych śmierci²¹.

Gdy dodamy do tego dane Światowej Organizacji Zdrowia (World Health Organization, WHO), z których wynika, że co roku milion ludzi odbiera sobie życie oraz że samobójstwo stanowi drugą co do częstości występowania przyczynę śmierci osób w wieku od 15. do 19. roku życia, a trzecią w przypadku grupy wiekowej od 15. do 44. roku życia²², od razu stwierdzimy, że dyskutowane zjawisko stanowi istotny problem społeczny, wart zainteresowania przedstawicieli wszystkich nauk, w tym także przedstawicieli nauk prawnych. Zaryzykować można nawet stwierdzenie, że częstość występowania rzeczzonego zjawiska, pojawiające się na jego gruncie pole do nadużyć, godzenie samobójcy w najwyższe – przynajmniej w przekonaniu znakomitej większości społeczeństwa – dobro, jakim jest życie człowieka, a nadto podejmowanie prób samobójczych przez coraz to młodsze osoby wymuszają wręcz podjęcie przez prawników głębszej, niż to się czyniło dotychczas, refleksji nad dyskutowaną problematyką.

²⁰ A. Alvarez wskazuje tutaj na następujące przyczyny: 1) uprzedzenia natury religijnej; 2) uprzedzenia natury urzędowej; 3) wrażliwość rodzin; 4) omyłki i różnice procedur dochodzeniowych oraz badań pośmiertnych; 5) brak wyraźnej granicy między samobójstwem a wypadkiem (zob. A. Alvarez, *Bóg bestia. Studium samobójstwa*, przeł. Ł. Sommer, Warszawa 2011, s. 107).

²¹ J. Ziółkowska, *Samobójstwo. Analiza narracji osób po próbach samobójczych*, Warszawa 2016, s. 11.

²² World Health Organization, *Public health action for the prevention of suicide. A framework*, http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/75166/9789241503570_eng.pdf?sequence=1, s. 4 (dostęp: 30.07.2018 r.).

Wybór wskazanego tematu uzasadniony jest nadto niezwykle skąnym jego opracowaniem w polskiej literaturze prawniczej, w szczególności zaś – brakiem publikacji o charakterze monograficznym omawiającej go w sposób możliwie kompleksowy. Oczywiście powszechnie znana jest klasyczna już publikacja A. Wąska *Prawnokarna problematyka samobójstwa* (Warszawa 1982). Podkreślenia wymaga jednak, że dotyczy ona nieaktualnego już stanu prawnego – to po pierwsze, a po drugie – skupia się ona nie tylko na zjawisku samobójstwa, ale również – a być może przede wszystkim – na odpowiedzialności karnej osób współdziałających w samobójstwie, powodujących samobójstwo lub niezapobiegających jego popełnieniu. Luki powyższej nie wypełniają również wspomniane już wyżej publikacje autorstwa/pod redakcją M. Mozgawy czy monumentalna (zaryzykować można chyba takie stwierdzenie) praca B. Hołyta pt. *Suicydologia* (Warszawa 2012).

Oczywiście sytuacja taka sugerować może, że wzmiankowana kwestia – jako merytorycznie nieskomplikowana – nie wymaga dogmatycznie zorientowanego, pogłębionego jej przefiltrowania. Tymczasem odrobina refleksji nad zagadnieniem zjawiska samobójstwa uświadamia, że jest zgoła inaczej, że sprawa ta nie jest problemem banalnym, lecz wręcz przeciwnie – złożonym i wymagającym w konsekwencji gruntownej jurydycznej analizy.

Podsumowując, taki, a nie inny wybór tematu niniejszej pracy wydaje się być uzasadniony. Pragnę w związku z tym wyrazić nadzieję, że niniejsze opracowanie – choć zapewne w wielu punktach dalekie od doskonałości – stanowić będzie istotny głos w dyskusji na temat zjawiska samobójstwa i jego statusu na gruncie polskiego prawa, a nadto – stanie się przyczynkiem do prowadzenia dalszych badań w tym zakresie w polskiej literaturze prawniczej.

Metoda badawcza

Metodą badawczą wykorzystaną w niniejszej pracy jest metoda dogmatycznoprawna. Oceny statusu zjawiska samobójstwa na gruncie polskiego prawa dokonano więc przede wszystkim w drodze kompleksowej i wszechstronnej analizy materiału normatywnego odnoszącego się do wszystkich poruszanych kwestii, w szczególności zaś – w drodze analizy takich aktów prawnych, jak: 1) ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2018 r.

poz. 1600 ze zm.); czy 2) Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.).

Wzmiankowanej analizy dokonano przy tym w oparciu o derywacyjną koncepcję wykładni prawa. Oczywiście nie jest to jedyna koncepcja wykładni tekstu prawnego wypracowana w polskiej nauce prawa (zob. chociażby: tradycyjną koncepcję wykładni autorstwa E. Waśkowskiego, konstrukcyjną koncepcję wykładni autorstwa S. Frydmana, semantyczną intensjonalną koncepcję wykładni autorstwa J. Wróblewskiego, semantyczną ekstensjonalną koncepcję wykładni autorstwa J. Hertricha-Woleńskiego, prawniczą koncepcję interpretacji humanistycznej autorstwa L. Nowaka, komputacyjną koncepcję wykładni autorstwa F. Studnickiego, poziomową koncepcję wykładni autorstwa R. Sarkowicza czy argumentacyjną koncepcję wykładni L. Morawskiego). Niemniej jednak to właśnie derywacyjna koncepcja wykładni – w przekonaniu autora niniejszej pracy – najpełniej i zarazem najprecyzyjniej opisuje przebieg wykładni tekstu prawnego, a przy tym jest koncepcją zintegrowaną z innymi koncepcjami wykładni, co również stanowiło istotny argument na rzecz jej wykorzystania²³.

Rozważania zawarte w pracy mają wszakże – i wymaga to podkreślenia – nie tylko charakter dogmatycznoprawny, ale niejednokrotnie dotyczą również teoretycznej strony analizowanych zagadnień.

W pracy szeroko korzysta się z polskiej literatury prawniczej i nie unika się szerokiego cytowania prac poszczególnych autorów. Oczywiście może to niekiedy razić, lecz pozwala to Czytelnikowi na zapoznanie się z rzeczywistym brzmieniem poglądów poszczególnych autorów i dokonanie ich autonomicznej oceny, a nadto – zweryfikowanie sposobu ich interpretacji przez autora niniejszej pracy. Co więcej, powątpiewać można niekiedy w konieczność (czy nawet możliwość), a przede wszystkim – w sensowność przedstawienia swoimi słowami myśli zazwyczaj starannie i precyzyjnie wyartykułowanej. Próbowano wszakże zachować równowagę pomiędzy pre-

²³ Więcej na ten temat zob. w: M. Zieliński, *Wykładnia...*, s. 67 i n.; M. Zieliński, *Derywacyjna koncepcja wykładni jako koncepcja zintegrowana*, RPEiS 2006/3, s. 93 i n.; Ł. Pohl, *Prawo karne. Wykład części ogólnej*, Warszawa 2015, s. 63–69. Zob. również: K. Burdziak, *Prowokacja. Analiza prawnokarna*, Poznań 2018, s. 35.

zentowaniem poglądów innych autorów a własnymi poglądami i własną wiedzą autora pracy.

Struktura pracy

Struktura opracowania obejmuje wstęp, pięć rozdziałów oraz wyodrębnione, zwarte podsumowanie:

- W rozdziałach I i II ustalono znaczenie słowa „samobójstwo” na gruncie języka ogólnego i prawnego. W rozdziałach tych przeanalizowano nadto definicje samobójstwa zaprezentowane dotychczas w literaturze oraz podjęto próbę utworzenia własnej definicji. Analiza wskazanej problematyki była niezbędna (przede wszystkim) z uwagi na konieczność ustalenia przedmiotu badania przed przystąpieniem do tego badania, trudno bowiem analizować status zjawiska samobójstwa na gruncie polskiego prawa, nie wiedząc w ogóle, czym jest samobójstwo.
- Rozdział III dotyczy statusu zjawiska samobójstwa na gruncie prawa konstytucyjnego. Analiza wskazanej problematyki była niezbędna z uwagi na doniosłość aktu prawnego, jakim jest Ustawa Zasadnicza, oraz fakt uregulowania w nim wolności i praw człowieka.
- Rozdział IV dotyczy statusu zjawiska samobójstwa na gruncie polskiego prawa karnego. Analiza wskazanej problematyki była niezbędna z uwagi na fakt, że to właśnie prawo karne zawsze interesowało się, a prawnicy-karniści wciąż interesują się zjawiskiem samobójstwa.
- Rozdział V dotyczy natomiast statusu zjawiska samobójstwa na gruncie innych polskich aktów prawnych. Rozdział ten stanowi zatem swego rodzaju dopełnienie poprzedniej problematyki.

Rozdział I

ZNACZENIE SŁOWA „SAMOBÓJSTWO” W JĘZYKU OGÓLNYM I W LITERATURZE ORAZ PRÓBA UTWORZENIA WŁASNEJ DEFINICJI

1. Wstęp

Ustalenie znaczenia słowa „samobójstwo” i przyjęcie takiej, a nie innej definicji rzeczonego zjawiska jawi się z perspektywy niniejszej pracy nie tylko jako pożądane, ale wręcz jako konieczne. Przypomnijmy bowiem, że celem postawionym przez autora niniejszej pracy jest ustalenie statusu zjawiska samobójstwa na gruncie polskiego prawa. Trudno zaś ustalić ów status, nie wiedząc w ogóle, czym jest samobójstwo. Zgodzić się należy z T. Ślipko, że: „zagadnienie samobójstwa może być rozważane z różnych punktów widzenia (...). W każdym jednak wypadku poprawnie sformułowana definicja okazuje się niezbędnym warunkiem prawidłowego opracowania podjętego tematu. Wyjątkowo tylko, kiedy zacieśnia się uwagę do niewielkiej i ściśle określonej klasy aktów samobójczych albo też we wstępnej fazie rozważań (...), można poprzestać na potocznym rozumieniu tego terminu”¹.

Oczywiście zasadnie wskazuje B. Hołyst, że: „Autorzy prac z zakresu nauk społecznych przystępując do prezentacji wyników badań coraz częściej odczuwają terminologiczny dysonans poznawczy. Coraz wyraźniej bowiem uświadamiają sobie sprzeczność między wymogami określonej kultury metodologicznej a informacjami o skutkach respektowania naukowych rygorów. Z jednej strony, obowiązuje przecież nakaz precyzyjnego określania, wyraźnego definiowania przedmiotu badań, z drugiej zaś, poddawana jest

¹ T. Ślipko, *Etyczny problem samobójstwa*, Kraków 2008, s. 64.

coraz silniej w wątpliwość praktyczna zasadność takich zabiegów w naukach społecznych. Któż na przykład nie wie, co oznacza słowo «samobójstwo»? Po cóż więc tracić czas i energię poznawczą na definicyjne uściślenia i poszukiwanie sensu tego pojęcia – pyta Stengel. U wielu badaczy zaobserwować można symptomy «definicyjnego» zmęczenia i poczucie semantycznej bezradności. Manifestowana jest więc gotowość szybkiego powrotu w sferę pierwotnych językowych intuicji².

Autor niniejszej pracy dostrzega jednak konieczność dokładnego zdefiniowania przedmiotu badania. Jak już bowiem wcześniej wspomniano – nie sposób ustalić statusu zjawiska samobójstwa, jego prawnej oceny na gruncie polskiego prawa, nie wiedząc właściwie, jakie zachowanie/zachowania podlega/podlegają weryfikacji. Wskazać należy jednocześnie, że autor pracy ostrożnie podchodzi tak do słownikowego znaczenia słowa „samobójstwo”, jak i do jego znaczenia wynikającego z pierwotnych językowych intuicji czy z definicji prezentowanych w literaturze. Znajdzie to, a przynajmniej powinno to znaleźć odzwierciedlenie w kolejnych częściach niniejszego rozdziału.

2. Etymologia słowa „samobójstwo”

Rozważania na temat znaczenia słowa „samobójstwo” na gruncie języka ogólnego (powszechnego) rozpocząć warto od ustalenia jego etymologii (genezy), czyli od udzielenia odpowiedzi na dwa podstawowe pytania: kiedy i skąd wyraz ten wziął się w mowie użytkowników języka polskiego. „Dokładniej mówiąc, czy należy on do wyrazów odziedziczonych, tzn. już w czasach prehistorycznych przejętych od przodków mówiących dialektem «prapolskim» (...). A jeśli do takich nie należy, to czy jest polskim tworem rodzimym, który zaistniał w określonym czasie, formie i znaczeniu w jednym z trybów właściwych językowi polskiemu. A jeśli i takim nie jest, to z którego języka (...) obcego został przez użytkowników języka polskiego zapożyczony, kiedy, jaką drogą, w jakiej wówczas formie i znaczeniu³.”

² B. Hołyst, *Samobójstwo – przypadek czy konieczność*, Warszawa 1983, s. 25.

³ A. Bańkowski, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. 1, Warszawa 2000, s. XI.

Niestety ani w słownikach etymologicznych⁴, ani w słownikach wyrazów obcych⁵ nie wspomina się o pochodzeniu słowa „samobójstwo”. Brak takiej informacji również w słownikach ogólnych języka polskiego.

Na stronie internetowej poradni językowej Uniwersytetu Wrocławskiego znaleźć można było swego czasu informację, przekonującą – dodajmy – dla autora niniejszej pracy, w myśl której w języku polskim termin „samobójstwo” pojawić się miał w drugiej połowie XVIII w., razem ze spokrewnionym rzeczownikiem „samobójca”; słowa te wystąpić miały między innymi w „Monitorze Warszawskim” z roku 1775 oraz w pracy profesora Michała Dudzińskiego z 1776 r. Termin „samobójstwo”, według autora opinii zawartej na stronie poradni językowej, stanowić mógł przy tym kalkę z niemieckiego *Selbst-mord*, co jest wysoce prawdopodobne, zwłaszcza że ogromną popularność w ówczesnej Polsce (a wręcz w całym ówczesnym świecie) zdobył wydany w roku 1774 niemieckojęzyczny utwór Johanna Wolfganga von Goethego pt. *Cierpienia młodego Wertera*. Polacy posługiwali się mieli także innymi terminami dla określenia samobójstwa. Przytoczyć można chociażby takie terminy, jak „siebiebójstwo” czy „samokactwo”⁶.

⁴ Sprawdzono pod tym kątem następujące słowniki etymologiczne: W. Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005; A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1985; K. Długosz-Kurczabowa, *Nowy słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 2003; I. Malmor, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 2009. W słownikach tych w ogóle nie wspomina się o słowie „samobójstwo”.

⁵ Sprawdzono pod tym kątem następujące słowniki wyrazów obcych: *Wielki słownik wyrazów obcych*, red. M. Bańko, Warszawa 2003; A. Jędrzejko, *Słownik wyrazów obcych*, Katowice 2009; W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*, Warszawa 2007; *Wielki słownik wyrazów obcych*, red. A. Latusek, Kraków 2008; *Wielki słownik wyrazów obcych*, red. E. Sobol, Warszawa 1996. W słownikach tych w ogóle nie wspomina się o słowie „samobójstwo”. Powyższe mogłoby sugerować, że wyraz ten nie jest wyrazem pochodzenia obcego.

⁶ Zob. <http://www.poradnia-jezykowa.uni.wroc.pl/pj/index.php/p/archiwum/etymologia/20> (dostęp: październik 2012 r.). Podobne informacje znajdziemy w Wikipedii. Wskazuje się tam bowiem, że: „Odrębne słowo na oznaczenie samobójstwa pojawiło się dopiero w czasach nowożytnych. Wcześniej używano wyrażeń opisowych lub ogólnych słów oznaczających zabójstwo, co mogło być źródłem nieporozumień. Łacińska nazwa *suicidium* (od *sui caedere*, «zabić się») jest notowana w 1177. Jest to jednak użycie incydentalne i pojęcie nie weszło do szerszego użytku. Od łacińskiego słowa pochodzi angielskie *suicide*, a także niektóre przymiotniki w języku polskim (np. zespół presuicydalny). Angielskie *suicide* notowane jest w 1634. Słowo to nadal było szerzej nieznane i było używane zamiennie z bardziej opisowymi *self-slaughter*, *self-killing*, czy *self-destruction*. Polskie samobójstwo odnotowane jest dopiero w latach 70. XVIII w. Słownik Lindego odnotowuje też inne formy: siebiebójstwo, siebiebój, samokatka. Brak odrębnego słowa w epoce nowożytnej na oznaczenie samobójstwa jest dla wielu badaczy zastanawiający.

Celem publikacji jest określenie statusu zjawiska samobójstwa na gruncie prawa polskiego, w szczególności prawa konstytucyjnego i karnego (*sensu largo*). W książce zostały przeanalizowane wybrane przepisy ustawy zasadniczej, Kodeksu karnego, Kodeksu karnego wykonawczego, ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz ustawy o ochronie zdrowia psychicznego.

Autor omawia zagadnienie samobójstwa w szerokim kontekście, podejmując próbę utworzenia własnej definicji, a także porównując je do zabójstwa i eutanazji.

W opracowaniu przedstawiono m.in. takie kwestie jak:

- kwalifikacja prawna samobójstwa i nieudzielenia pomocy samobójcy,
- ochrona życia człowieka a jego autonomia w Konstytucji RP,
- samobójstwo ze sprowokowanym udziałem policjanta.

Książka jest przeznaczona zarówno dla sędziów, prokuratorów, adwokatów i radców prawnych, jak i pracowników naukowych.

Konrad Burdziak – doktor nauk prawnych, suicydolog, adiunkt w Katedrze Prawa Karnego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego oraz w Sekcji Prawa i Procesu Karnego Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości; członek Polskiego Towarzystwa Suicydologicznego; autor i współautor ponad 40 publikacji naukowych, w szczególności z prawa karnego materialnego.

9788381607094 W01P01

ISSN 1897-4392
ISBN 978-83-8160-709-4

9 788381 607094

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA 801 04 45 45, FAX 22 535 80 01

ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUWER.PL

WWW.PROFINFO.PL